POLITYKA I GOSPODARKA

Paweł Milewski

STRATEGIA I POLITYKA ROZWOJU ZACHODNICH CHIN, A STOSUNKI GOSPODARCZO-HANDLOWE Z SĄSIEDNIMI PAŃSTWAMI AZJI CENTRALNEJ

Chiny wkroczyły na drogę modernizacji gospodarczej i otwarcia na świat dwadzieścia pięć lat temu. W grudniu 1978 r. rozpoczęto realizację programu reform, który miał na celu poprawę sytuacji gospodarczej w kraju, jak również stopniowe włączanie Chin w procesy gospodarki światowej. Podstawy modernizacji kraju, jakie wyznaczono na trzecim Plenum KC KPCh w tym samym roku, jak również uznanie przez władze za niezbędne rozwijanie stosunków gospodarczych ze wszystkimi krajami niezależnie od ich systemu społeczno-ekonomicznego umożliwiły Chinom rozpoczęcie historycznego okresu reform.

Dzięki stopniowej realizacji programu transformacji gospodarczej Chiny osiągnęły ogromne postępy, których kontynuacja ma miejsce do dnia dzisiejszego. Szybki wzrost gospodarczy, który zgodnie z chińskimi danymi statystycznymi doprowadził do czterokrotnego zwiększenia PKB podczas ostatnich 25 lat oraz awansu Chin na liście najszybciej rozwijających się krajów na świecie. Zgodnie z chińskimi danymi średni wzrost gospodarczy Chin w latach 1979–2000 wyniósł 9,5%. Wzrost produktu krajowego brutto na mieszkańca wzrósł z 230 dolarów w 1978 r. do ponad 1000 dolarów w 2003 r.

Choć z perspektywy blisko ćwierćwiecza procesy transformacji gospodarczej Chin należy ocenić pozytywnie to długa niewątpliwie lista problemów i niepokojących zjawisk, które bądź istniały w Chinach jeszcze przed 1978 r., bądź też powstały w trakcie realizacji reform gospodarczych i otwierania się Chin na świat, uświadamia złożoność sytuacji tego ogromnego kraju i konieczność szczegółowej analizy każdego aspektu.

Podczas obrad chińskiego parlamentu w marcu 2004 r. Premier Wen Jiabao w swoim raporcie o pracach rządu wskazał na niektóre z zagrożeń i wyzwań, przed

którymi stoją obecnie władze. Zarówno w treści dokumentu, jak również podczas tegorocznych obrad poruszano żywy od wielu lat temat jakim jest zrównoważony i trwały rozwój gospodarczy Chin. Kwestia ta dotyczy większości z problemów obecnego rozwoju kraju. Dotyka ona nierównowagi w korzystaniu z dóbr wzrostu gospodarczego przez wszystkich obywateli, a przede wszystkim różnicy w dochodach mieszkańców miast i wsi, w poziomie edukacji, dostępie do opieki socjalnej, zdrowotnej i in. Ma związek z nie zrównoważonym rozwojem poszczególnych sektorów gospodarki, między innymi zacofaniem niektórych z nich oraz przeinwestowaniem w innych, ale przede wszystkim olbrzymich i rosnącymi stale dysproporcjami w rozwoju gospodarczym pomiędzy poszczególnymi regionami Chin, głównie na linii rozwinięty wschód i biedny zachód (*dongqiang xiruo*).

Zgodnie z raportem Premiera Wen Jiabao koordynacja rozwoju gospodarczego poszczególnych regionów Chin będzie jednym z najważniejszych zadań stojącym przed rządem w 2004 r. Właściwa polityka rozwoju zachodnich obszarów będzie „warunkiem zapewnienia zrównoważonego rozwoju gospodarczego całego kraju”. Premier zapewnił, iż władze przeznaczą na ten cel już w bieżącym roku aż o 20% więcej środków niż w roku ubiegłym. Według opinii chińskich ekspertów wyniki reform w zachodnich regionach Chin mają wręcz „kluczowe znaczenie dla stabilizacji i rozwoju Chin w przyszłości”¹.

1. Zachodnie Chiny w polityce władz chińskich

Według chińskiego podziału administracyjnego do Zachodnich Chin zalicza się 12 prowincji i regionów autonomicznych oraz jedno miasto wydzielone (prowincje: Shanxi, Gansu, Qinghai, Sichuan, Yunnan, Guizhou, regiony autonomiczne: Guangxi, Ningxia, Xinjiang, Tybet, Mongolia Wewnętrzna oraz miasto Chongqing). Łączna powierzchnia całego regionu wynosi 6,867 mln km², czyli blisko 71,5% powierzchni całych Chin, a liczba ludności 369 mln osób (2003 r.), co stanowi około 21,7% populacji kraju². Z powyższej grupy można, stosując kryterium położenia geograficznego, wyodrębnić dwie podgrupy: pięciu prowincji i regionów autonomicznych w Chinach Północno-Zachodnich (czasami zaliczana jest również Mongolia Wewnętrzna) oraz pięciu prowincji, regionów autonomicznych w Chinach Południowo-Zachodnich (razem z regionem autonomicznym Guangxi oraz miastem Chongqing)³.

¹ “Renmin Ribao”, 30.08.2004.

² Chiński Rocznik Statystyczny za 2004 r.

³ Zhao Changqing, *Zhongya Wuguo Yu Zhongguo Xibu Dakaiifa Guanxi Yanjiu* [Badania nad powiązaniem wielkiego otwarcia Chin Zachodnich z pięcioma państwami Azji Centralnej], Instytut Badań nad Rosją, Europą Wschodnią i Azją Centralną przy Chińskiej Akademii Nauk Społecznych, Beijing, 2004, s. 8.

Zgodnie z teorią konstruktora chińskich reform, Deng Xiaopinga na początku realizacji programów gospodarczych rząd miał za zadanie położyć szczególny nacisk na rozwój regionów wschodnich, szczególnie w pasie nadmorskim kraju. Zadanie to uznano za pierwszoplanowe. Drugim celem miało być skierowanie uwagi na ogromny interior Chin oraz jedno z najuboższych regionów kraju, do których bez wątpienia należą obszary zachodnie oraz północno-zachodnie. Według miejscowych ocen Chinę znajdują się obecnie pomiędzy realizacją pierwszego i drugiego zadania⁴.

Rozwój regionów zachodnich kraju jest obecnie jednym z najważniejszych priorytetów rządu chińskiego. Głównym celem realizacji programów reform jest włączenie obszarów do całościowego rozwoju gospodarczego kraju. Zadanie to ma na celu wyeliminowanie istniejących obecnie niebezpiecznych różnic w rozwoju gospodarczym i społecznym Chin. Wzrastające stale dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym między wschodnimi i zachodnimi regionami były powodem rozpoczęcia długookresowej rządowej strategii „*wielkiego otwarcia zachodnich regionów*” (*xibu dakaiifa*) ogłoszonej przez chińskie władze w czerwcu 1999 r. Jej podstawowe założenia dotyczą:

- konieczności skuteczniejszej budowy w regionach zachodnich tzw. „kompletnego względnie zamożnego społeczeństwa” (*quanmian xiaokang shehui*) jako części strategii całościowego rozwoju kraju, ze szczególnym uwzględnieniem terenów wiejskich. Zarówno pod względem poziomu rozwoju gospodarczego, społecznego, rozwoju infrastruktury, kwestii dotyczących ochrony środowiska, jak również poziomu życia mieszkańców, edukacji, opieki socjalnej i medycznej regiony zachodnie Chin zaliczane są do najbardziej zacofanych w całym kraju. Utrzymanie dotychczasowych różnic w rozwoju regionalnym kraju na linii rozwinięty wschód – biedny zachód postrzegane jest jako poważne i trudne do przewidzenia w skutkach niebezpieczeństwo porażki realizacji reform gospodarczych.
- konieczności budowy zjednoczonych gospodarczo Chin. Sukcesy gospodarcze osiągane przez regiony wschodnie, głównie w pasie nadbrzeżnym kraju powinny zostać powiązane z rozwojem regionów zachodnich. Strategia ta ma na celu wykorzystanie bogatych w surowce prowincji centralnych i zachodnich, nie mających dostępu do portów morskich celem wyrównania różnic rozwojowych. Rozwiązanie problemu widzi się w realizacji wysoko nakładowych projektów inwestycyjnych, a ogromne środki inwestycyjne przeznaczane będą przede wszystkim na budowę infrastruktury transportowej i budowlanej.
- konieczności wzmocnienia tzw. „zjednoczenia narodowego Chin” (*minzu tuanjie*), co oznacza dążenie do pokojowego współistnienia wszystkich za-

⁴ Ibidem, s. 15.

mieszkujących region mniejszości narodowych wraz z podnoszeniem poziomu ich życia, równego dostępu do edukacji i in. Zgodnie z częstą prezentowaną opinią najważniejszym problemem w regionach zachodnich kraju nie jest różnorodność etniczna ale niedostateczny rozwój społeczno-gospodarczy oraz niski standard życia mieszkańców, co prowadzi często do występowania lokalnych konfliktów.

- konieczności zapewnienia bezpieczeństwa i stabilizacji w regionach przygranicznych. Dotyczy to szczególnie prowincji w Zachodnich Chinach graniczących z państwami Azji Centralnej, szczególnie narażonych na wpływy ugrupowań skrajnych ekstremistów islamskich, terrorystów, grup separatystycznych itp.

Zgodnie z opiniami chińskich specjalistów powyższe założenia są w swojej skali ogromne, a zadania trudne i rozłożone na szereg lat, a nawet kilka pokoleń. Według ocen ekspertów z Chińskiej Akademii Nauk Społecznych program reform w Zachodnich Chinach można podzielić na trzy główne etapy: krótkookresowy do 2010 r., średnio i długookresowy do 2030 r. oraz długookresowy do 2050 r.⁵

Prognozy rządowe uwzględniając powyższe trzy okresy podają, że podczas pierwszych dziesięciu lat należy skoncentrować się przede wszystkim na budowie infrastruktury w regionie, kwestiach związanych z ochroną środowiska, sytuacji w sektorze rolnictwa, restrukturyzacji gospodarki, rozwoju niektórych gałęzi przemysłu, reformy w dziedzinie wprowadzania nowych technologii oraz edukacji. W okresie 2010 – 2030 r. oraz późniejszym należy doprowadzić do podwojenia wyników realizowanych dotychczas reform, aby uzyskać poziom odpowiedni dla krajów średnio rozwiniętych⁶.

Priorytetem rządu chińskiego jest poszukiwanie inwestorów zagranicznych zainteresowanych podjęciem działalności w regionach zachodnich w sektorach: wydobywczym, rolniczym (nasiennictwo, przetwórstwo spożywcze) i usługowym. Rząd poszukuje zagranicznych źródeł finansowania dla kilkuset poważnych projektów inwestycyjnych w regionie i zaangażowania w nie inwestorów zagranicznych. Inwestorzy, którzy zainteresowani będą w szczególności sektorem energetycznym, transportowym, ochrony środowiska oraz rozwojem infrastruktury miejskiej (zapewnienie źródeł energii, infrastruktura kolejowa, drogowa, lotnictwo, oczyszczalnie ścieków) będą mieli zagwarantowane możliwości „rozszerzenia w przyszłości

⁵ Zhao Gongqing, *Zhongguo Jingji Xijin* [Chińska gospodarka w kierunku zachodnim], Wydawnictwo Dokumentów Społeczno-Naukowych, 2001, s. 26.

⁶ Zgodnie z opinią Dyrektora Instytutu Planowania i Rozwoju Regionalnego przy Państwowej Komisji Reform i Rozwoju, Du Pinga, realizacja programu rozwoju Zachodnich Chin powinna „przebiegać długofalowo w oparciu o szczegółowo przygotowaną strategię działania”.

zakresu swojej działalności”, jak również „korzystania z preferencyjnych stawek podatkowych, atrakcyjnych warunków dzierżawy gruntu” i in.⁷

2. Sytuacja gospodarcza w Zachodnich i Północno-Zachodnich Chinach

Mimo szybkiego rozwoju gospodarczego Zachodnich i Północno-Zachodnich Chin dysproporcje jakie istnieją między regionami wschodnimi i zachodnimi kraju są nadal bardzo duże. W latach 1990 – 1999 wzrost PKB w całym Chinach wyniósł średnio 11%, przy czym w regionach wschodnich 14%, a w zachodnich 10%. Wartość PKB Zachodnich Chin wynosiła w 2003 r. jedynie 16,9% PKB całego kraju⁸. Coroczny wzrost PKB w regionie wynosił od 2000 r. 8,5%, 8,7%, 9,9% i 11,2%. W pierwszej połowie 2004 r. wartość PKB na tych obszarach wyniosła 9,6%, a PKB jedynie około 40% wartości PKB Chin Wschodnich. Zgodnie z chińskimi danymi PKB na jednego mieszkańca wzrosło w Zachodnich Chinach z 489 dolarów w 1998 r. do 663 dolarów w 2002 r., przy czym w tym samym czasie we wschodnich regionach kraju wskaźnik ten wzrósł o 41% z 1212 dolarów do 1704 dolarów. Wartość zakontraktowanych inwestycji zagranicznych w Zachodnich Chinach wyniosła w 2003 r. jedynie 4,6% wartości inwestycji zagranicznych w całym kraju. Podczas ostatnich trzech lat władze chińskie przeznaczyły łącznie około 31 mld dolarów na rozwój zachodnich regionów, z czego blisko 24 mld dolarów zostało zainwestowanych w rozwój infrastruktury, 6 mld dolarów na ochronę środowiska naturalnego, a ponad 1,2 mld dolarów na rozwój społeczny⁹.

Ważnym czynnikiem decydującym o zacofaniu tych regionów jest słaby stan rozwoju infrastruktury, głównie transportowej. Sytuacja ta jest gorsza nawet od tych chińskich prowincji, które nie mając bezpośredniego dostępu do morza posiadają wysokiej jakości szlaki komunikacyjne łączące je z portami morskimi (np. Jiangxi, Hubei, Hunan)¹⁰. Zgodnie z chińskimi danymi w następnych dziesięciu latach planuje się wybudowanie 35 tys. km nowych dróg w regionach zachodnich, włączając w to projekty budowy autostrady łączącej Sichuan i Guangxi, jak też

⁷ Według informacji z Chińskiego Ministerstwa Handlu oraz Państwowej Komisji Reform i Rozwoju z sierpnia 2004 r. podczas ostatnich czterech lat władze centralne wprowadziły blisko 100 preferencyjnych regulacji prawnych mających na celu zachęcenia inwestorów krajowych i zagranicznych do podejmowania działalności w regionach zachodnich. Od 1 września 2004 firmy zagraniczne mają możliwość dostępu do zaktualizowanego, nowego spisu projektów inwestycyjnych w zachodnich i centralnych Chinach otwartych dla inwestycji zagranicznych.

⁸ Chiński Rocznik Statystyczny za 2004 r., s. 39.

⁹ Według informacji Zastępcy Dyrektora Biura ds. Rozwoju Zachodnich Regionów przy Radzie Państwowej ChRL, Li Zhibina, z sierpnia 2004 r.

¹⁰ W grupie prowincji i regionów zaliczanych do tzw. Chin Zachodnich jedynie region Autonomiczny Guangxi posiada dostęp do morza.

4000 km linii kolejowych. Zgodnie z miejscowymi danymi na budowę dróg tylko w Xinjiangu przeznaczono w 2004 r. 1,7 mld dolarów, czyli o 500 mln więcej niż w roku ubiegłym¹¹.

Do najważniejszych projektów infrastrukturalnych realizowanych w ramach rozwoju regionów zachodnich należy budowa szlaków przesyłu surowców energetycznych (projekt przesyłu gazu oraz dostarczania energii elektrycznej z zachodu na wschód, z Xinjiangu przez prowincję Shaanxi do Szanghaju, który oficjalnie został otwarty 1 października 2004 r.¹²), budowa lotnisk, realizacja projektów irygacyjnych, energetycznych, komunikacyjnych, budowa infrastruktury miast i in. Tylko w latach 2000 – 2002 rozpoczęto 36 ważnych projektów inwestycyjnych, na które z budżetu centralnego przeznaczono środki w wysokości ponad 73 mld dolarów¹³. Słabo rozwinięta infrastruktura jest niewątpliwie problemem powolnego rozwoju gospodarczego w Zachodnich Chinach. Dotyczy to przede wszystkim problemów z dystrybucją wody, prądu, niskim rozwojem komunikacji i informatyzacji itp. W każdym wyżej wymienionym aspekcie regiony zachodnie odbiegają od rozwoju obszarów wschodnich. Daleko w tyle pozostaje w regionie Chin Północno-Zachodnich rozwój sektora transportowego i informacyjnego.

Zgodnie z miejscowymi opiniami skuteczność realizacji trzech faz reform w całych Zachodnich Chinach będzie uzależniona zarówno od czynników wewnętrznych jak i zewnętrznych. Czynniki wewnętrzne to: niekorzystne położenie oraz warunki geograficzne, niski poziom rozwoju miast, problemy w ochronie środowiska naturalnego, kwestie związane z bezpieczeństwem, w tym działalność organizacji separatystycznych, ugrupowań terrorystycznych i in. Na czynniki zewnętrzne składa się rozwój sytuacji międzynarodowej, jak również sytuacji w bezpośrednim sąsiedztwie Chin Zachodnich – w poszczególnych państwach Azji Centralnej oraz w Rosji¹⁴.

Znaczna odległość od portów morskich, trudne warunki klimatyczne, różnorodne ukształtowanie terenu mają bezpośredni wpływ na rozwój gospodarczy zachodnich regionów kraju. Mimo bogatych złóż surowców naturalnych wartość inwestycji zagranicznych w regionie odbiega od średniej w kraju. Źródła chińskie podają, że wśród występujących w Chinach około 170 surowców naturalnych w regionach

¹¹ W latach 2001–2003 w Xinjiangu władze zainwestowały 2,42 mld dolarów w budowę dróg publicznych. Najważniejszym projektem jest budowa trasy kolejowej z Qinghaiu do Tybetu.

¹² Projekt został rozpoczęty przez chińską korporację PetroChina w lipcu 2002 r. i kosztował ponad 16,9 mld dolarów. Zgodnie z szacunkowymi danymi licząca prawie 4200 km linia będzie wykorzystana do przesyłu 18 mld m³ gazu ziemnego rocznie przez następnych 30 lat. Zgodnie z chińskimi danymi złoża gazu ziemnego w regionie Tarimu (Xinjiang) szacowane są na 658 mld m³. Budowa linii przesyłowej nie tylko będzie korzystna dla zaspokojenia rosnących potrzeb energetycznych kraju, ale również pozwoli na bardziej dynamiczny rozwój innych gałęzi przemysłowych. „Renmin Ribao” 29.08.2004.

¹³ Zgodnie z raportem o pracach rządu premiera ChRL Zhu Rongji z 2003 r.

¹⁴ Zhao Changqing ... , s. 25–37.

zachodnich występuje aż 138¹⁵. Problemem jest jednak niewystarczająca ilość surowców energetycznych (na jednego mieszkańca). Dotyczy to głównie złóż ropy naftowej, której zasoby w Chinach są szacowane na około 2,488 mld ton (w Zachodnich Chinach 560 mln ton)¹⁶. Dane Chińskiej Akademii Nauk Społecznych wskazują, iż w związku z szybkim rozwojem gospodarczym Chin oraz rosnącymi potrzebami wewnętrznymi Chinom w długiej perspektywie okresowej trudno będzie zaspokoić rynek tylko w oparciu o wykorzystanie własnych zasobów. Dotyczy to grupy aż 45 surowców, których zasoby stopniowo maleją. Z kolei zapotrzebowanie na niektóre surowce może wkrótce gwałtownie rosnać. Będą tym samym rosły naciski w sektorze wydobywczym w regionach zachodnich dotyczące przeprowadzenia gruntownej jego reformy¹⁷.

W regionach zachodnich występują poważne problemy związane ze stanem środowiska naturalnego. Należą do nich głównie zjawiska pustynnienia obszarów wiejskich, poważne braki wody, erozja gleby i in. Według informacji z biura leśnictwa Xinjiangu, obszary pustyń w regionie zwiększają się corocznie o 440 km²¹⁸. Inną kwestią, wpływającą na wyniki reform, jest szybki i słabo kontrolowany wzrost liczby ludności na tych terenach. Wskaźnik wzrostu liczby obywateli w Chinach Zachodnich przekracza średnią krajową, co przekłada się na niski w porównaniu z innymi regionami poziom wzrostu PKB na jednego mieszkańca i wyraźnie gorszą sytuację społeczną. Aż w siedmiu prowincjach i regionach poziom analfabetyzmu wśród dorosłych jest wyższy od średniej w całym kraju. Najgorsza sytuacja jest w Tybecie – 45,95% i prowincji Qinghai – 56,35%. Poważnym problemem jest ponadto migracja ludności z ubogich terenów w kierunku wschodnim w poszukiwaniu zatrudnienia¹⁹.

Chińscy eksperci obawiają się, iż ewentualne pogorszenie się sytuacji międzynarodowej, bezpośrednio angażując Chiny, mogłoby gwałtownie spowolnić tempo reform realizowanych w zachodnich regionach kraju. Według miejscowych ocen obecna sytuacja międzynarodowa określana jest jako „*stosunkowo stabilna*” i nie zagraża dalszej realizacji programów reform. Z drugiej jednak strony zwiększający się udział w Chinach w procesach globalizacyjnych, w tym przede wszystkim na kontynencie azjatyckim, zwiększa zależność regionów zachodnich od prowadzonej

¹⁵ Wśród najważniejszych surowców naturalnych występujących w Chinach Zachodnich można wyróżnić: chrom, żelazo, nikiel, cynk, miedź, aluminium, ołów, fosfor, srebro i złoto.

¹⁶ Guan Fengjun, *Xibu Guotu* [Terytoria Zachodnie], Wydawnictwo Pedagogiczne, Guangxi, 2000, s. 92.

¹⁷ Li Shantong, *Xibu Da Kaifa Yu Diqiu Xiediao Fazhan* [Wielkie otwarcie Chin Zachodnich i zrównoważony rozwój regionalny], Wydawnictwo Handlowe, 2003, s. 38.

¹⁸ Obecnie łączna powierzchnia pustyń w Xinjiangu wynosi 795 900 km², czyli blisko 47,7% terytorium regionu. Od 2000 r. zalesiono blisko 1,43 mln ha. Stopień zalesienia wzrósł z 1,92% w 2001 r. do 2,1% obecnie.

¹⁹ Chiński Rocznik Statystyczny za 2004. Zgodnie z miejscowymi statystykami w Chinach prze-mieszcza się stale w poszukiwaniu pracy blisko około 140 mln obywateli.

przez władze zagranicznej polityki gospodarczej. W przypadku zachodnich regionów dotyczy to głównie stosunków gospodarczo-handlowych Chin z krajami Azji Centralnej, jak również z Rosją. Poważnym problemem w niektórych częściach regionów jest sytuacja bezpieczeństwa. Zjawiska separatyzmu ujgurskiego, nielegalna imigracja, handel bronią to tylko niektóre problemy, które poważnie zagrażają realizacji programu rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie.

Chiny Północno-Zachodnie

Zgodnie z chińskim podziałem do Chin Północno-Zachodnich zalicza się pięć prowincji i regionów autonomicznych (oraz Mongolię Wewnętrzną), których łączna powierzchnia wynosi 4,22 mln km². Według chińskich statystyk w 2001 r. ogólna liczba mieszkańców w regionie wynosiła 117,2 mln obywateli. Najnowsze dane statystyczne dotyczące regionu Chin Północno-Zachodnich przedstawia poniższa tabela.

Prowincja/Region Autonomiczny	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności w mln	GDP w mld yuanów	Roczny przyrost liczby ludności w %	Obroty w handlu zagr. w mln USD
Xinjiang	1600,0	19,34	187,761	10,78	4769,86
Ningxia	66,4	5,80	38,534	10,95	653,23
Shaanxi	205,0	36,90	239,858	4,29	2782,62
Qinghai	720,0	5,34	39,021	10,85	339,14
Gansu	450,0	26,03	130,460	6,12	1327,14
Mongolia Wew.	1180,0	23,80	215,041	3,07	2829,02

Wg Chińskiego Rocznika Statystycznego 2004, Chińskie Wydawnictwo Statystyczne, Beijing 2004

Obszarem, który zajmuje szczególne miejsce w rozwoju Zachodnich Chin jest Ujgurski Region Autonomiczny Xinjiang. Choć zajmuje on blisko 17% terytorium Chin, zamieszkuje go jedynie 1,5% populacji całego kraju. W 2003 r. PKB Xinjangu wyniosło 22,65 mld dolarów, co stanowiło o 10,8% więcej w stosunku do roku poprzedniego. PKB na jednego mieszkańca wyniosło 1171 dolarów, czyli więcej niż średnia w kraju (1090 dolarów). Zgodnie z miejscowymi danymi przedsiębiorstwa prowadzące działalność w Xinjangu pochodzą z ponad 30 krajów. Liczba turystów krajowych (włączając Hongkong i Tajwan) zwiększa się rokrocznie o 10 mln, a liczba turystów zagranicznych która odwiedziła region w 2003 r. wyniosła 250 tys. osób. Blisko 70% mieszkańców Xinjangu zamieszkuje obszary wiejskie. Poza przemysłem wydobywczym ważne miejsce zajmuje hodowla bydła, sadow-

nictwo i leśnictwo. W 2003 r. zebrano blisko 1,6 mln ton bawełny, blisko 1/3 łącznych zbiorów w całym kraju²⁰.

Stosunki gospodarczo-handlowe Chin z niektórymi państwami Azji Centralnej

Zarówno pod względem wielkości terytorium, jak również liczby mieszkańców Chiny Północno-Zachodnie wyprzedzają łącznie wszystkich pięć państw Azji Centralnej: Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan i Turkmenistan. Liczba mieszkańców jest prawie dwukrotnie większa. Podobna jest struktura gospodarki, jak podobne zasoby surowców naturalnych. Chiny Północno-Zachodnie graniczą z państwami Azji Centralnej na łącznej długości blisko 3300 km. Oprócz kontaktów gospodarczych i handlowych łączą je z niektórymi państwami w regionie silne kontakty historyczne, etniczne, religijne, kulturowe i in.

Kontakty historyczne Chin z regionem Azji Centralnej

Początki obecności chińskiej w Azji Centralnej są datowane na ponad 2000 lat wstecz, na czasy dynastii Han. Kontaktom z regionem służył *Jedwabny Szlak*, który stanowił przez setki lat jedną z najważniejszych dróg komunikacyjno-handlowych łączących państwa Dalekiego Wschodu przez Azję Centralną z Europą. Za czasów dynastii Tang (581 – 902 r. n.e.) Chiny rozszerzyły swoje wpływy w regionie, które zgodnie z zapisami w miejscowych kronikach sięgały aż Kabulu i Kaszmiru. Późniejsza obecność chińska w Azji Centralnej zmniejszyła się, aż do czasów dynastii Qing (1688 – 1911), kiedy to powrócono do polityki ekspansji w kierunku zachodnim. W 1757 r. Chiny cesarskie podbiły obszary dzisiejszego Xinjiangu. Szczególnie burzliwe czasy przypadły w regionie na lata 1795–1911. Zgodnie z chińskimi kronikami doszło w tym okresie do ponad dwudziestu większych lokalnych powstań i konfliktów zbrojnych. Pod koniec XIX i w pierwszych dekadach XX w. na obecnych terenach zachodnich i północno-zachodnich Chin wielokrotnie dochodziło do prób sił między ekspansjonizmem rosyjskim, a potem radzieckim, oraz chińskim. Sytuacja polityczna w tym czasie zmieniała się bardzo dynamicznie, o czym może świadczyć fakt, iż w okresie wojen domowych w Chinach na terenie obecnego Xinjiangu utworzone zostało nawet niepodległe państwo – Republika Wschodniego Turkiestanu. Sytuacja na tych terenach w drugiej połowie XX w. uzależniona była głównie od stosunków między Chinami a Związkiem Radzieckim. Materiały chińskie podają, iż w najgorszym ich okresie, tj. od początku lat 60. do początku lat 70. w regionie dochodziło nawet do lokalnych konfliktów zbrojnych między wojskami obu stron²¹.

²⁰ Zgodnie z informacjami przekazanymi przez Gubernatora Xinjiangu, Ismaila Tiliwaldi w wywiadzie dla „Beijing Review” z marca 2004.

²¹ Xue Qundu, Xing Guangcheng, *Zhongguo Yu Zhongya* [Chiny i Azja Centralna], Wydawnictwo Dokumentów Społeczno-Naukowych, 1999, s. 18–30.

Od czasu rozpadu Związku Radzieckiego i zmiany układu geopolitycznego w regionie Chiny rozpoczęły nowy etap w polityce zagranicznej wobec Azji Centralnej. Początkowo, zaskoczony szybkimi zmianami, Pekin nie potrafił jasno sformułować swojej polityki wobec nowopowstałych państw. Wkrótce jednak zawarł ze wszystkimi byłymi republikami radzieckimi umowy o współpracy gospodarczej i handlowej, łącznie z propozycjami udzielenia im pomocy rozwojowej. Aktywizacja polityki chińskiej wobec regionu miała miejsce w połowie lat 90. Władze w Pekinie zaczęły wówczas poważnie poszukiwać możliwości rozwoju kontaktów, głównie w dziedzinie politycznej i gospodarczej, z państwami w regionie. Jednym z dowodów na to była inicjatywa, z którą wystąpiły w 1996 r. dotycząca utworzenia nieformalnej grupy 5 państw, tzw. Szanghajskiej Piątki, powiększonej później do 6 krajów, a w czerwcu 2001 r. przekształconej w Szanghajską Organizację Współpracy (SOW)²².

Od wydarzeń z 11 września 2001 r., których konsekwencją była ingerencja wojskowa USA w Afganistanie w sytuacji geopolitycznej w regionie zapanowała – zgodnie z chińskimi opiniami „nowa równowaga”²³. Chiny zintensyfikowały swoją politykę w stosunkach dwustronnych z krajami w regionie, jak również zaczęły podejmować coraz bardziej aktywne działania na forum SOW. Organizacja, która zgodnie z chińskimi ocenami stała się „ważną siłą pokoju, stabilności i rozwoju w regionie, a nawet na całym świecie”²⁴, wkroczyła w etap poszukiwania możliwości rozwoju w innych kierunkach, zwracając między innymi uwagę na współpracę gospodarczą.

Stosunki gospodarczo-handlowe

Chiny rozpoczęły aktywną politykę gospodarczą w Azji Centralnej dopiero w połowie lat 90., a obecność chińska w regionie stała się jednym z priorytetów polityki zagranicznej Pekinu. Pragmatyczne traktowanie stosunków polega głównie na takim podejściu do współpracy, aby przy wykorzystaniu korzystnych warunków politycznych dążyć do stopniowego zwiększania powiązań gospodarczych z państwami regionu.

Chiny postrzegają Azję Centralną jako ważny potencjalny rynek dla chińskiego eksportu, szczególnie z uboższych regionów Zachodnich Chin, w perspektywie średnio i długookresowej. Zgodnie z chińskimi statystykami w 2003 r. obroty handlowe Chin z regionem Azji Centralnej wyniosły ponad 4 mld dolarów, czyli pra-

²² Członkami SOW są oprócz Chin i Rosji: Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan. Szerzej na temat SOW zob. P. Milewski, *Polityka ChRL w Azji Centralnej i udział Chin w Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Azja-Pacyfik”, 2003, t. 6, s. 119–134.

²³ „Renmin Ribao”, 26.07.2002.

²⁴ Wypowiedź przewodniczącego ChRL, Hu Jintao z okazji otwarcia Sekretariatu SOW w Pekinie w styczniu 2004 r.

wie osiem razy więcej niż w 1992 r.²⁵. Eksport chiński do państw regionu nie jest duży i wynosi jedynie około 0,31% całkowitej wartości eksportu Chin.

Od początku lat 90. państwa Azji Centralnej zaczęły być postrzegane przez Chiny w kontekście możliwości długofalowych dostaw surowców energetycznych, potrzebnych Chinom w rozwoju gospodarczym. Pojawiające się perspektywy rozwoju stosunków gospodarczo-handlowych z poszczególnymi krajami zaczęto widzieć również w kontekście potrzeb w realizacji programu rozwoju ubogich i zacofanych regionów zachodnich. Szczególną rolę w stosunkach gospodarczo-handlowych Chin w regionie odgrywają trzy, bezpośrednio graniczące z Chinami, państwa Azji Centralnej: Kazachstan, Kirgizja i Tadżykistan.

	Obroty handlowe (w mln USD)	Chiński eksport (w mln USD)	Chiński import (w mln USD)	Dynamika wzrostu (w %)
Kazachstan	3286,4	1565,6	172,08	68,1
Kirgizja	314,3	245,1	69,2	55,7
Tadżykistan	38,8	20,8	18,0	213,4

Według danych statystycznych Głównego Urzędu Celnego ChRL za 2003 r.

Niewątpliwym liderem w stosunkach gospodarczych z Chinami z państwami Azji Centralnej bezpośrednio graniczącym z Chinami Północno-Zachodnimi jest Kazachstan. Chiny wiążą największe nadzieje z tym krajem w zakresie współpracy w sektorze paliwowym i wydobywczym. Współpraca w zakresie handlu i transportu surowców naturalnych rozwija się w ostatnich latach bardzo dynamicznie. Świadczy o tym między innymi rozpoczęty pod koniec września 2004 r. projekt budowy pierwszej z trzech nitek rurociągu o długości 1240 km z Atasu w północno-zachodnim Kazachstanie do przygranicznej miejscowości Alashankou w Xinjiangu²⁶. Zakończenie projektu przewidziano na 2005 r. Linia ta, uznana za najważniejszy zagraniczny projekt przesyłowy Chin, będzie służyła do transportu blisko 10 mln ton ropy rocznie. Ostateczny projekt zostanie zakończony najprawdopodobniej w 2011 r., a jego koszty wyniosą prawie 3 mld dolarów. W zachodniej części zostanie połączony z nitką Atyrau-Kenkiyak, we wschodniej zaś – z nitką przesyłu ropy z zachodnich do wschodnich regionów Chin. Chińsko-kazachski ropociąg będzie miał łączną długość ponad 3000 km, przez który ma być przesyłana ilość około 20 mln ton ropy rocznie z regionów Morza Kaspijskiego do Zachodnich Chin. Obie strony zapewniają, iż z projektu, nad którym negocjacje trwały od 1997 r. korzyści będą wzajemne. Kazachstan poszukuje nowych rynków zbytu dla swoich surowców, Chiny zaś dążą do dywersyfikacji ich dostaw w celu zapewnienia

²⁵ Według chińskich danych aż 80-85% produktów używanych w gospodarstwach domowych w Azji Centralnej pochodzi z Chin. „Zhongguo Qingnianbao”, 22.09.2004.

²⁶ Udział w realizacji projektu bierze ze strony chińskiej China National Petroleum Corp (CNPC), z kazachskiej zaś KazMunaiGaz.

nia bezpieczeństwa energetycznego, w tym paliwowego oraz zaspokojenia potrzeb wewnętrznych w związku z szybkim rozwojem gospodarczym²⁷.

Kolejnym ważnym obszarem współpracy między Kazachstanem a Chinami jest możliwość budowy wspólnej linii przesyłowej gazu ziemnego. Linia miałaby zostać połączona ze wschodniej strony z nitką z regionu Tarimu w Xinjiangu do Szanghaju. Zachodnia część miałaby przebiegać od Morza Kaspijskiego w kierunku granicy z Chinami. *PetroChina* jako jedna z największych korporacji w sektorze energetycznym planuje podjąć współpracę z partnerem kazachskim. Obecnie trwają rozmowy dotyczące szczegółów projektu. Opinie chińskie wskazują jednak na niebezpieczeństwo jakim może być rosnąca konkurencja, głównie ze strony USA i Rosji, zainteresowanych złożami gazu i ropy w regionie Morza Kaspijskiego²⁸.

Podczas pierwszej od dziesięciu lat wizyty chińskiego premiera w Kirgizji we wrześniu 2004 r. obie strony podpisały specjalny dokument nakreślający najważniejsze obszary współpracy na następne dziesięć lat. Stosunki gospodarczo-handlowe uznane zostały za priorytetowe. Do najważniejszych dziedzin współpracy należą: transport, energetyka, telekomunikacja, przetwórstwo spożywcze, lotnictwo i przemysł tekstylny. Jak podają chińskie źródła obie strony uzgodniły możliwość „większego udziału” chińskich przedsiębiorstw w sektorze wydobywczym, energetycznym i paliwowym Kirgizji. Ustalono, iż oba kraje będą dążyły do usprawnienia połączeń kolejowych oraz drogowych oraz ruchu osobowego. Kirgizja, z którą Chiny graniczą na łącznej długości blisko 1000 km, jest ważnym partnerem w Azji Centralnej. Władze chińskie aktywnie zachęcają krajowych przedsiębiorców do inwestowania w Kirgizji. Jak dotąd udzieliły Kirgizji kilku kredytów na budowę chińsko-kirgiskich zakładów produkcyjnych na terytorium Kirgizji (wytwórnie papieru, piwiarnie, zakłady przetwórstwa spożywczego i in.). Strona chińska udzieliła ponadto kilkakrotnie Kirgizji bezzwrotnej pożyczki na budowę dróg, ochronę granic, wyposażenie dla policji itp. Łączna wartość inwestycji chińskich w Kirgizji szacowana jest na około 15 mln dolarów²⁹.

Tadżykistan, z którym Chiny posiadają granicę długości 434 km jest przede wszystkim biorcą pomocy rozwojowej, szacowanej na ok. 3 mln dolarów. Chiny udzielają ponadto pomocy w zakresie ochrony granic oraz kładą nacisk na rozwijanie współpracy wojskowej. Prowadzona jest polityka zachęcania chińskich przed-

²⁷ Obecnie blisko 60% ropy naftowej jest importowana przez Chiny z krajów Bliskiego Wschodu drogą morską przez Cieśninę Malakka. Zmiana rosnącej głównie od 1995 r. zależności paliwowej Chin od dostaw z regionu uważana jest za ważne wyzwanie w polityce bezpieczeństwa energetycznego kraju.

²⁸ Zgodnie z chińskimi informacjami, do 2010 r. Chiny planują potroić konsumpcję gazu ziemnego. „China Daily”, 25.08.2004.

²⁹ „Renmin Ribao”, 25.09 2004.

siębiorstw do podejmowania inwestycji, jednak według opinii chińskich, w związku z bardzo trudnymi warunkami, prowadzenie działalności inwestycyjnej w Tadżykistanie jest wyjątkowo trudne³⁰.

Inwestycje chińskie w regionie

Chińskie inwestycje w Azji Centralnej rozpoczęły się w zasadzie po rozpadzie ZSRR i powstaniu pięciu niepodległych państw. Region został objęty realizacją „strategii wychodzenia na zewnątrz” (*zouchuqu zhanlüe*) na miejscowe rynki przez przedsiębiorstwa krajowe.

Według informacji chińskich brak jest oficjalnych statystyk dotyczących całkowitej wartości wszystkich inwestycji chińskich w regionie. Według szacunkowych obliczeń w pięciu krajach regionu ich wartość może wynosić od 800 do 1000 mln dolarów. W latach 1993 – 2001 chińskie inwestycje w Kazachstanie wyniosły 762,1 mln dolarów, co stanowiło 8,2% wszystkich inwestycji zagranicznych w tym kraju. Najważniejsze dotyczą przemysłu energetycznego, transportowego, kolejowego, elektronicznego, samochodowego, tekstylnego oraz sektora bankowego. Chińskie dane podają, iż w 2002 r. w Kazachstanie zarejestrowanych było około 70 chińskich przedsiębiorstw. W Kirgizji działalność prowadzi blisko 140 chińskich przedsiębiorstw, głównie w przemyśle spożywczym, obuwniczym, tekstylnym i papierniczym³¹.

Cechą charakterystyczną inwestycji chińskich jest ich stosunkowo mała skala lecz dosyć szybki wzrost, szczególnie w ostatnich dziesięciu latach. Do najważniejszych problemów, które stoją przed chińskimi inwestorami chińscy eksperci zaliczają:

- niejednorodną strukturę gospodarczą oraz niedoskonały system prawny i finansowy w poszczególnych państwach regionu,
- istniejące nadal wśród miejscowego społeczeństwa obawy przed inwazją inwestorów zagranicznych i ekspansją gospodarczą na miejscowe rynki („*generalny brak zaufania dla inwestycji zagranicznych*”),
- problemy związane z bezpieczeństwem, głównie dotyczące przestępczości zorganizowanej.

Poważnym utrudnieniem dla chińskich inwestorów jest ponadto brak wystarczającego wsparcia ze strony władz, głównie brak możliwości uzyskania gwarancji rządowych na podjęcie działalności w regionie. Problemem jest podobno również niewystarczające przygotowanie do rozpoczęcia inwestycji na poszcze-

³⁰ „Jingji Guanchabao”, 02.03.2004.

³¹ „Dong’ou Zhongya Shichang Yanjiu” [Badania rynków Europy Wschodniej i Azji Centralnej], 2001 nr 8, s. 24.

gólnych rynkach, co powoduje podejmowanie niewłaściwych decyzji przez chińskich biznesmenów³².

Współpraca gospodarcza na forum Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW)

Początkowo powołana jako forum dyskusyjne głównie w kwestiach bezpieczeństwa (walki z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem, walki z przemytem broni, przemytem narkotyków in.) i redukcji sił zbrojnych w regionach granicznych, SOW znajduje się obecnie na etapie dynamicznego rozwoju w kierunku promowania współpracy gospodarczej i handlowej między jej członkami. Zdaniem sekretarza organizacji, Zhang Deguanga „SOW jest pojazdem opierającym się na dwóch kołach – jednym jest bezpieczeństwo, a drugim współpraca gospodarcza i handlowa”.

Podczas szczytu SOW w czerwcu 2004 r. w Uzbekistanie podpisano tzw. „Deklarację z Taszkientu”. Ogłosiła ona wkroczenie organizacji na nowy etap całościowej współpracy, który otworzy możliwości „*pragmatycznej współpracy w wielu dziedzinach*”³³.

Podczas trzeciego spotkania premierów państw-członków SOW we wrześniu 2004 r. w Moskwie podpisano wspólny komunikat oraz przyjęto dziewięć dokumentów, wśród których znalazł się również plan przyjęcia założeń gospodarczo-handlowej współpracy wielostronnej członków organizacji. Zdaniem premiera Wen Jiabao konieczne jest, aby organizacja skoncentrowała się na promocji regionalnej współpracy gospodarczej. Zgodnie z treścią wspólnego komunikatu członkowie organizacji będą podejmowali kroki w celu stopniowego ułatwiania wolnego obrotu towarów, kapitału, usług i technologii między wszystkimi krajami, obiecując przygotowanie odpowiednich dokumentów prawnych oraz koordynowanie prac w tym zakresie.

Uczestnicy szczytu uzgodnili promowanie współpracy między innymi w eksploatacji gazu ziemnego i ropy naftowej (budowy linii przesyłowych), w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego i telekomunikacyjnym. Strona chińska proponowała jak najszybsze utworzenie specjalnych komisji przemysłowych w celu promowania bezpośrednich kontaktów między przedsiębiorstwami. Zasugerowa-

³² „Xiandai Guoji Guanxi” [Współczesne stosunki międzynarodowe], 2004 nr 2, s. 88.

³³ „Liaowang”, 14.06.2004. W trakcie trwania szczytu zarysowała się pewnego rodzaju konkurencja o wpływy w regionie. Chiny ogłosiły udzielenie państwom Azji Centralnej preferencyjnego kredytu handlowego na zakup chińskich towarów w wysokości 900 mln dolarów, a firmy chińskie i uzbeckie kompanie naftowe podpisały kolejne porozumienia o poszukiwaniu ropy i gazu. Chińska prasa podała, iż „Azja Centralna ze swoimi zasobami i położeniem na tzw. „moście kontynentalnym” w sposób naturalny staje się ważnym elementem strategii energetycznej państwa”, „Xinwen Zhoukan”, 29.06.2004.

no ponadto usprawnienie wymiany informacji handlowej, w tym dostępu do dokumentów miejscowego prawa handlowego. Z inicjatywy Chin utworzono stronę internetową regionalnej współpracy gospodarczej SOW, która będzie finansowana przez stronę chińską. Ponadto podczas szczytu wskazano na konieczność podjęcia wspólnych prac w zakresie komunikacji, koordynacji polityki dotyczącej transportu transgranicznego i utworzenia międzynarodowych kanałów transportowych. Poruszono jednocześnie kwestie ochrony środowiska naturalnego (wykorzystania zasobów wodnych, przeciwdziałania zjawisku pustynnienia obszarów rolnych itp.). Uczestnicy spotkania podjęli ponadto decyzję, iż do czerwca 2005 r. zostanie przygotowany projekt wielostronnego porozumienia w sprawie ułatwień w międzynarodowym transporcie drogowym. Organizacja będzie otwarta na ustanawianie kontaktów roboczych w sprawie współpracy z międzynarodowymi organizacjami i forami gospodarczymi w celu osiągnięcia wyznaczanych celów³⁴.

Wysoka i stale rosnąca aktywność Chin na forum SOW wskazuje na dążenie tego kraju do odgrywania coraz ważniejszej roli w Azji Centralnej. Potencjał rozwoju stosunków gospodarczych w regionie jest ogromny i będzie uzależniony od zgodnego podejmowania decyzji przez wszystkich członków organizacji. Chiny, które aspirują do odgrywania tu roli lidera, będą wyrażały gotowość do zwiększania swojego udziału w procesie integracji gospodarczej w regionie w najbliższym czasie. Nie będą to jednak działania bezinteresowne. Oferując kapitał, technologie, ekspertyzy, potencjał ludzki, ale przede wszystkim szeroką listę tanich i coraz wyższych jakościowo towarów Chiny będą oczekiwały na dalsze umożliwianie im dostępu do bogatych złóż surowców naturalnych poszczególnych państw. Strategia rozwoju stosunków gospodarczych oraz rosnąca aktywność i zaangażowanie Chin w Azji Centralnej wpisuje się w pełni w realizację programu reform rozwoju zachodnich regionów kraju. Ma to służyć najważniejszemu, narodowemu wyzwaniu jakim jest zrównoważony i trwały rozwój gospodarczy w przyszłości. Realizacja powyższych celów będzie jednocześnie podporządkowana sprawom zagwarantowania bezpieczeństwa wokół zachodnich granic Chin.

Obecność innych graczy w Azji Centralnej, głównie USA i Rosji, będzie dalej postrzegana przez Chiny bardziej jako zagrożenie ich interesów politycznych i ekonomicznych, aniżeli możliwość nawiązania partnerskiej współpracy. Wyzwaniem długookresowym dla dyplomacji chińskiej będzie dążenie do zrównoważenia sił najważniejszych mocarstw w regionie przy stopniowym umacnianiu zarówno politycznej jak i gospodarczej roli Chin. Innym bardzo ważnym zadaniem będzie

³⁴ „Renmin Ribao”, 24.09.2004. Kontakty SOW zostały już ustanowione z ONZ, OBWE i ASEAN. Podczas uroczystości otwarcia sekretariatu organizacji w styczniu 2004 r. obecni byli przedstawiciele UE i UNDP.

przekonanie bezpośrednich sąsiadów, iż pojawiające się często głosy o zagrożeniu, jakim jest wzrost obecności w Azji Centralnej Chin są absolutnie bezpodstawne.

Udział Chin w rozwoju gospodarczym w regionie Azji Centralnej w najbliższych latach będzie uzależniony od wielu czynników. Poza kwestiami związanymi z zapewnieniem bezpieczeństwa do najważniejszych w zakresie stosunków gospodarczych będzie należała umiejętność wypracowania takiego układu współpracy między wszystkimi uczestnikami, aby szybko eliminować ewentualne zagrożenia interesów którekolwiek z nich.